

JONSONOVE TRAGEDIJE

IVO MARDEŠIĆ

Ben Jonson (1572—1637) kod nas je relativno malo poznat engleski pisac. Bio je vrlo plodan i svestran u svom umjetničkom stvaranju, ali su ipak najvrednije njegove komedije, od kojih je *Volpone* i kod nas prevedena i izvođena. Njegove tragedije imale su drugačiju sudbinu od njegovih komedija i bile su rijetko ili nikada izvođene.

Vrlo se dugo vjerovalo da su Jonsonove tragedije plod njegove ogromne klasične naobrazbe i daleko od stvarnosti vremena u kojem je živio i djelovao taj pisac. Tek u novije doba književni historičari i književni kritičari ukazuju na povezanost između problema koji se iznose u Jonsonovim djelima i problema engleskog društva iz vremena vladavine kraljice Elizabete i kralja Jamesa. Interesantna su zapažanja mnogih poznavalaca Jonsonova djela i njegova vremena, jer nas upozoravaju na velik interes pisaca Jonsonova doba, a osobito dramatskih, da u prošlosti pronalaze događaje koji se mogu implicirati u sadašnjosti. »There was no contradiction between accurate, objective recreation of the past and the use of history as a guide for the present.«¹ Gotovo su svi oni bili vrlo vješti da uoče i primijene usporedbe između različitih historijskih situacija i da na različite načine uspiju postići da jedan zaplet ima dvostruku funkciju. Na taj su način mogli nekažnjeno prikazivati političke i religijske probleme svoga vremena.² Naravno da pisci nisu smjeli izabrati onaj sadržaj koji bi u potpunosti odgovarao vremenu koje su htjeli prikazati. On je trebao biti zaodjenut raznim detaljima koji su mogli, barem prividno, prikriti glavnu intenciju piščevu. Bilo je dovoljno da su glavna radnja ili predmet drame paralelne s radnjama iz djela odakle je sadržaj uzet, dok su se druge nepodudarnosti mogle slobodno zanemariti.³ Takav

¹ Robert Ornstein, *The Moral Vision of Jacobean Tragedy*, The University of Wisconsin Press, 1965, str. 86—87.

² B. N. De Luna, *Jonson's Romish Plot*, Clarendon Press, Oxford/1967, str. 360.

³ *Ibid.*, str. 15.

⁴ *Ibid.*, str. 1. »...the common or garden variety of educated English gentlemen of that society had what might be termed a two-track mind: he tended to see parallels everywhere, to view personal, civic, and especially national affairs in terms of their similarity to the personal, civic and national affairs of other times and other places... in an area before freedom of speech

pristup dramskomu djelu odgovarao je i velikom djelu kazališne publike, na koju su pisci morali računati dok su pisali svoja djela. To se tim prije može prihvatiti ako se složimo s DeLunom, koja smatra da je osobito obrazovanija publika imala »dvostazni način mišljenja«. ⁴ I mnogi drugi poznavaoци vremena ističu ta podudaranja koja su odgovarala tadašnjoj publici. ⁵ Jonson je imao na umu obrazovaniju publiku kad je pisao većinu svojih drama, a gotovo je sigurno da je takav bio slučaj kad je pisao tragedije u kojima je mogla doći do punog izražaja njegova velika klasična obrazovanost i poznavanje klasične historije i književnosti. No klasični svijet nije nikada bio previše »svet« za Jonsona, a da ga ne bi iskoristio kad je to odgovaralo njegovim osobnim ili književnim potrebama. ⁶ Naprotiv, W. D. Briggs primjećuje da je Jonson »proveo cijeli život prerađujući klasični materijal kako bi ga prilagodio modernim prilikama. Svaki književni pothvat kojega se prihvatio ili obećao prihvatiti, bio je relevantan za njegovo doba«. ⁷ Jonson nije bio jedini dramski pisac koji je imao snažan osjećaj za »koincidencije«. Između ostalih, John Marston, na primjer, otvoreno govori o tome u predgovoru jednog svog djela. ⁸ Čak je i pisanje povijesti moglo biti opasno i vlasti su bile vrlo sumnjičave prema povijesnim tekstovima, a često se događalo da su sami pisci bili kažnjavani. ⁹

Nećemo analizirati uzroke tih pojava koje se obično tumače »srednjovjekovnim alegorijskim instinktom«, tradicijom u koju su pisci još uvijek bili duboko ukorijenjeni. Nas ovdje zanima koliko su Jonsonove tragedije odraz njegova vremena, odnosno događajâ prvog decenija 17. stoljeća. Da su one direktno ili indirektno inspirirane dvama događajima, dokazuje B. N. DeLuna, iako se ona uglavnom zadržava na njegovoj drugoj tragediji, *Catiline*. Ali ni DeLuna niti itko drugi do sada, koliko nam je poznato, ne ulazi u motive koji su mogli potaknuti Jonsona da napiše ta dva djela koja stoje u uskoj vezi s ustankom Essexâ 1601. godine (*Sejanus*), ili pak s događajima koji su poznati pod imenom Gunpowder Plot iz 1605. godine (*Catiline*).

was a right guaranteed by either constitution or custom, writers frequently seized on historical and literary parallels as the means of covertly commenting on, and criticizing, the events of their own times with relative impunity«.

⁵ E. M. Tillyard, *The Elizabethan World-Picture*, London 1943, str. 78. »... the amount of intellectual and emotional satisfaction these correspondences then afforded is difficult both to imagine and to overestimate«.

⁶ B. N. De Luna, *op. cit.*, str. 7.

⁷ W. D. Briggs, »Studies in Ben Jonson«, *Anglia*, XXXVII 1913, str. 488.

⁸ John Marston, *The Tragedie of Sophonsiba*, 1606: »Know that I haue not labored in this poeme, to tie my selfe to relate any thing as an historian, but to inlarge euery thing as a Poet. To transcribe Authors, quote authorities, & translate Latine prose orations into English blankverse, hath in this subiect the least aime of my studies«. Citirano u Herford & Simpson, »Commentary on 'Sejanus His Fal'«, vol. IX, Oxford 1967, str. 592.

⁹ *Ibid.*, str. 589. Ovdje je naveden slučaj Sir Johna Haywardâ, koji je 1589. izdao *The First Part of the Life and Raigne of Henry IIII* i bio zbog toga zatvoren i suđen.

Svrha nam je da ovdje ukažemo na neke momente koji će, nadamo se, pokazati da je Jonsonova kritika pohlepe za bogatstvom misao vodilja kroz obje njegove tragedije. Do tog ćemo zaključka lakše doći ako usporedimo neke aktere događaja u Engleskoj s karakteristikama u Jonsonovim tragedijama, kao i društveno-ekonomsku pozadinu u jednom i drugom slučaju. Zato ćemo početi s glavnim ličnostima ustanka iz 1601, a onda pokušati naći paralele u Jonsonovim djelima.

II

Robert Devereux, drugi grof of Essex (1567—1601), imao je svega devet godina kad mu je umro otac, koji je ostavio iza sebe vrlo malo imetka i mnogo dugova, tako da je djed Roberta nazvao »najsiromašnijim grofom u Engleskoj«. ¹⁰ Njegova ekonomska situacija nije se gotovo ništa popravila za života, jer je svoja oskudna materijalna sredstva morao trošiti ne samo za osobne potrebe već i na mnogobrojne državne pohode u zemlji i izvan nje. Essex se zapravo nikad nije uspio osloboditi duga. Jedino mu je prilikom odlaska u Irsku kraljica pomogla u obliku poklona, a taj je kraljičin gest bio poslije upotrijebljen protiv njega kao dokaz kraljičine naklonosti koju on nije znao cijeniti. ¹¹ Glavni mu je izvor prihoda bio dugo vremena monopol na sakupljanje pristojbi za uvoz vina iz gotovo svih zemalja, osim iz Francuske i Njemačke. Kraljica je imala pravo dodjele tog monopola, kao što je imala i pravo da ga oduzme, odnosno da mu ne produži vrijednost nakon isteka roka. Budući da je već bio u nemilosti, kraljica je to zaista i učinila, i Essex je praktički ostao bez osnovnog izvora prihoda. Upravo u to doba Essex je počeo pomišljati na nasilje i otvorenu pobunu. Ali Essex nije bio osamljen u pokušaju da nasilno ostvari svoja prava. Bilo je u to doba mnogo nezadovoljnika, pa je njegova kuća postala stjecište mnogih čiji su izgledi za prosperitet u bilo kojem smislu bili minimalni. ¹² Puritanci propovjednici često su dolazili k njemu, u njegovoj kući vodili razgovore, držali propovijedi, a bilo je trenutaka kada je kuća Essexova bila i prepuna svijeta. Za jednog od pouzdanika Essex je znao da je katolik, a drugi su to bili u tajnosti. ¹³ Religioznska pripadnost sljedbenika Essexovih često se ističe, a da se nikada do sada nije ulazilo u sociološku pozadinu engleskog katolicizma i njegovih pripadnika u

¹⁰ *Dictionary of National Biography*, ed. by Leslie Stephen, London 1888.

¹¹ Edward P. Cheyney, *A History of England*, vol. II, London 1914, str. 516.

¹² G. B. Harrison, *The Elizabethan Journals*, Being a Record of Those Things Most Talked of During the Years 1591—1603, London 1936, str. 132.

¹³ Edward P. Cheyney, *op. cit.*, str. 521.

Engleskoj krajem 16. i početkom 17. stoljeća. Poznavanje ove pozadine potrebno nam je da bismo mogli usporediti učesnike i jednog i drugog događaja s Jonsonovim tragedijama *Sejanus* i *Catilina*.

Necemo ulaziti u pojedinosti uzroka koji su doprinijeli tome da englesko katoličko plemstvo dođe u srazmjerno tešku situaciju i gubitak većeg dijela imovine. Takvo je stanje posljedica događaja za vladavine Henryja VIII, a to se stanje nije popravilo ni za vrijeme vladavine kraljice Elizabete. Nas ovdje zanima kakav je bio položaj tog plemstva u engleskom društvu toga vremena.

Većina katoličkog plemstva bila je pod neprestanim prijetnjama plaćanja novčanih kazni i kazni zatvora. Dok je starija generacija pokušala uskladiti svoje vjersko uvjerenje s lojalnošću kraljici, mlađi su bili manje strpljivi od svojih očeva i mnogi su se našli uz Essexu kad je ovaj pokušao podići na ustanak glavni grad.¹⁴ Essex je bio predstavnik jednog krila protestantizma koje je bilo protiv Cecila, Elizabetina i poslije Jamesova najmoćnijeg ministra, koji je najvećim dijelom vodio englesku politiku. Essex je bio taj koji je namjeravao dovesti na prijestolje Jamesa nakon smrti Elizabete. Svojim idejama i akcijama pridobio je uz sebe veći dio engleskog katoličkog plemstva, koje je vjerovalo Essexu da će James biti tolerantniji prema njima i da će na taj način prestati njihovo daljnje siromašenje i propadanje. Samo po sebi, u cjelini uzevši, katoličko je plemstvo bilo sasvim nepoduzetno. Ono je još uvijek ostalo privrženo jednom poretku koji je već bio gotovo iščezao, osjećalo je da ništa ne može poduzeti kako bi popravilo svoj položaj i da njihovim sudbinama upravljaju snage koje oni ne razumiju niti ih mogu kontrolirati. Sve je to pridonijelo općem osjećaju nesigurnosti i dezorijentacije, što je još više pospjelo opće propadanje.¹⁵ Dolaskom na prijestolje Jamesa I njihova se situacija nije nimalo popravila, jer se novi kralj nije pokazao sklon katolicima. Nakon vrlo kratkotrajnog predaha kralj je počeo proganjati katoličke podanike mnogo okrutnije nego njegova prethodnica kraljica Elizabeta, zahtijevajući brzu isplatu globa koje su, po njihovu mišljenju, već bile isplaćene. Mnogi su bili na taj način uništeni, a njihov ponos još više povrijeđen kad su njihova imanja bila podijeljena siromašnim dvorjanima druge vjere, osobito Škotima koji su došli s kraljem s druge strane granice.¹⁶

Historičari su primijetili da su ili isti ljudi ili pak potomci ili pripadnici istih sudjelovali i u Essexovoj pobuni i u tzv. »barutnoj

¹⁴ Hugh Ross Williamson, *The Gunpowder Plot*, London 1951, str. 61. »... when Essex, at the beginning of 1601, tried to raise the capital against the Queen, Sir Thomas Tresham found to his dismay that his son, Francis, his son-in-law, Monteagle, and his nephew, Robert Catesby, had played dangerous parts in it«.

¹⁵ John Bossy, »The Character of Elizabethan Catholicism«, *Past and Present*, a journal of historical studies, no. 21 (April 1962), str. 42—43.

¹⁶ John Gerard, *What was the Gunpowder Plot*, London 1897, str. 31.

uroti«. Essex je izgleda bio popularan kod naroda, o čemu svjedoče mnogobrojni zapisi iz toga vremena. Historičari novijeg datuma pronalaze i jednu drugu dimenziju Essexove pobune 1601. godine. U njoj oni vide i prvi pokušaj buržoaske revolucije, koja će uspjeti tek 1649. Kraljica Elizabeta bila je spremna da ide putem otvorene diktature, a ta je tendencija bila još jača kod njezinih nasljednika. Upravo smaknućem Essexu, koji je bio »der Liebling der Londoner Bürgerwelt«, kao što kaže Robert Weimann, počeo je razvoj događaja koji je postepeno doveo do revolucije, a snage koje su bile u pozadini pobune i na čiju je pomoć on računao, bile su njezini pobornici.¹⁷ Toj pretpostavci ide u prilog i kažnjavanje Sira Johna Waywarda zbog izdavanja djela *The First Part of the Life and Raigne of Henry VIII*, u kojem se prikazuje svrgavanje kralja Richarda II zbog »davanja povlastica omraženim parazitima i ljubimcima, nezadovoljstva plemstva i teškog položaja ostalih podanika zbog neprekidnih taksa«. ¹⁸ Vjerojatno knjiga nije bila slučajno posvećena Essexu, a glavni sudac na raspravi izjavljuje da Hayward »odabravši priču staru 200 godina nastoji je primijeniti na sadašnja vremena«. Posveta Essexu morala se skinuti s knjige, a pisac i nakladnik bili su kažnjeni.

Jonson je izvrsno opažao sve pojave u društvu svoga vremena i teško bi bilo tvrditi da i on nije uočio snage koje su bile iza Essexove pobune i »barutne urote«, kao i motive koji su poticali učesnike ovih događaja. Kako je on to transponirao u svoje tragedije, to ćemo pokušati ovdje prikazati.

III

Jonsonovu tragediju *Sejanus* mogli bismo okarakterizirati kao slojevitu, složenu tragediju u kojoj pisac razrađuje tri problema. Prvi problem govori o usponu ljubimca, njegovu prosperitetu, neprijateljstvu i na koncu o njegovu padu. Drugi problem govori o opasnostima koje vrebaju u državi u kojoj je sve podređeno zgrtanju bogatstva, u kojoj se sredstva ne biraju kako bi se došlo do toga bogatstva, i gdje su od davnine najimućniji izloženi najvećoj opasnosti. Treći problem vezan je za upozorenje suverenu na opasnosti koje mu prijete od prevelikog povjerenja u svoje ministre. Iako i taj treći problem nije za nas sasvim nevažan, ipak ćemo se mi više zadržati na prva dva, koja su istodobno i usko povezana. Govoreći o njima Jonson nastavlja tradiciju srednjovjekovnog shvaćanja svijeta, tj. da brz i iznenadan prijelaz od uspjeha i prosperiteta u neprijateljstvo prema okolini redovno dovodi do propasti sudionika.

¹⁷ Robert Weimann, *Drama und Wirklichkeit in der Shakespearezeit*, Halle (Saale), 1958, str. 50.

¹⁸ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, »Commentary on 'Sejanus His Fall'«, op. cit., str. 589.

Teško ćemo naći lik u drami koji bi u potpunosti odgovarao historijskom liku Essexu ili nekome od njegovih pripadnika. Jonson je bio i previše oprezan a da bi likove svoje drame prikazao tako da u detaljima odgovaraju ličnostima piščeva vremena. Zato ćemo redovno u jednom liku naći kombinirane crte više ličnosti, ili ćemo u više likova drame naći crte jedne ličnosti, pa ne smatramo potrebnim ulaziti u odgonetanje koji lik u djelu odgovara pojedinoj ličnosti i obratno, jer to za naš problem nije od veće važnosti. Mi ćemo dramu uzeti u cjelini, analizirajući prvenstveno probleme koje smo malo prije naveli.

Sam početak tragedije *Sejanus* daje nam uvid u stanje rimske države. Od svoga prvobitnog dostojanstva ona je došla u situaciju u kojoj su pretjerana ambicija i različite intrige postale norma političkog života. Plemstvo, nekada stup države, u novoj se situaciji nastoji dodvoravati ili je pak nezadovoljno ali bez sposobnosti da išta ostvari. »Novi ljudi« se bogate i postaju moćni, sve više plašeći rimske građane, koji su nekad uživali tradicionalne privilegije i slobode.

... We siuce became the slaues to the mas lusts;
An now to many: euey ministring spie
That will accuse, and sweare, is lord of you,
Of me, of all fortunes, and our liues.
Our lookes are call'd to question, and our wordes,
How innocent soeuer, are made crimes;
We shall not shortly dare to tell our dreames,
Or thinke, but 'twill be treason.¹⁹

Act I (63—70)

Već na samom početku drame nailazimo na Jonsonovu misao (koju je on dijelio s ostalim suvremenicima) o propadanju stare aristokracije, koja je, prema njegovu mišljenju, bila utjelovljenje vrline. Stjecanjem okolnosti, predstavnici te iste aristokracije međusobno se uništavaju, jer žele održati svoj status i položaj. Nesigurnost dijela plemstva sve je očitija što se više približavamo kraju drame, a u nekim dijalozima na kraju drame kao da prepoznajemo izvještaje iz tadašnjih procesa u vezi s plaćanjem visokih kazni i kažnjavanjem općenito. Kad je optužen za izdaju bez ikakvih pravih osnova, Silius uzvikuje:

What are my crimes? Proclaime them.
Am I too rich? too honest for the times?
Haue I or treasure, ieuels, land, or houses
That some informer gapes for? Is my strength
Too much to be admitted? Or my knowledge?

Act III (168—172)

¹⁹ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, »Sejanus His Fall«, vol. IV, Oxford at the Clarendon Press 1966, str. 357. Svi citati iz ovog djela uzeti su iz ovog izdanja, uz oznake činova i stihova.

Siliusu se predbacuje da je kao rimski vojskovođa znao iskoristiti položaj da bi skupa sa svojom ženom »pljačkao« provincije u kojima je ratovao. To je jedan od glavnih motiva za optužbu. Varro ga optužuje za

... drawing out the warre in *Gallia*,
For which thou late triumph'st; dissembling long
That *Sacrovir* to be an enemy,
Only to make thy entertainment more.
Whil'st thou, and thy wife *Sosia* poll'd the prouince;
Wherein, with sordide-base desire of gaine,
Thou hast discredited thy actions worth
And beene a traytor to the state.

Act III (183—190)

U liku Siliusa možemo prepoznati jednu od osobina *Essexa*. To je ličnost čovjeka i ratnika koji se istakao u službi zemlje i koji je kao zaslužan čovjek postao trn u oku ostalima. Pa čak i imovinska pozadina nije neusporediva između Siliusa i *Essexa*, ali o njoj sada nećemo govoriti. Nas ovdje zanima daljnja sudbina Siliusa. Sve optužbe koje navode protiv njega samo su krinka ispod koje se skrivaju drugi motivi: da se Silius makne kako ne bi i dalje bio na putu onima koji ga optužuju. Nikakva obrana ne može spasiti Siliusa od propasti koja je već unaprijed planirana.

Sil. Come, doe not hunt,
And labour so about for circumstance,
To make him guiltie, whom you haue fore-doom'd:
Take shorter wayes, I'le meet your purposes.

Act III (295—298)

U nastavku Silius izgovara riječi zbog kojih je Jonson bio pozvan pred predstavnike državnog vijeća i optužen zbog »izdaje i papizma«.²⁰ Ovo je jedino mjesto u drami gdje možemo naći Jonsonovu kritiku suverena, ali i ovdje je kritika upućena iz istih razloga zbog kojih Jonson napada tužitelje Siliusa. Jonson, koji je u krajnjoj liniji bio uvijek apologet kralja, i to bez obzira da li se radilo o kraljici Elizabeti ili kralju Jamesu, nije mogao a da ne ukaže na opasnosti kojima čak i suveren može biti podložan.

... so soone, all best turnes,
With doubtfull Princess, turne deepe iniuries
In estimation, when they greater rise,
Then can be answer'd. Benefits, with you,
Are no longer pleasure, then you can
With ease restore them; that transcended once,
Your studies are not how to thanke, but kill.

Act III (302—308)

²⁰ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, »Life of Ben Jonson«, vol. I, Oxford at the Clarendon Press 1965, str. 37.

Samoubojstvom Siliusa ostaje otvoreno pitanje raspodjele njegove imovine. Upravo rasprava o tome koliko će pripasti državi a koliko će eventualno pripasti njegovoj djeci, dobiva vrlo prominentno mjesto u drami. Jonson je tu raspravu o podjeli prikazao stihovima koji se dobrim dijelom razlikuju od ostalih dijelova tragedije. Konverzacioni ton, lišen svakog poetskog prizvuka, karakterizira izražena mišljenja kako imanje mrtvog Siliusa treba podijeliti. To nije jedini slučaj u Jonsonovim djelima da se pisac služi takvim »nepoetičnim« stihovima prilikom tretiranja sličnih problema, pa ćemo taj dio tragedije podrobnije analizirati.

Tib. The confiscation meerely of his state
Had beene enough. *Arr.* O, that was gap'd for then?
Gal. And for the goods, I thinke it fit that halfe
Goe to the treasure, halfe vnto the children.
Lep. With leave of Caesar, I would thinke, that fourth
Part, which the law doth cast on the informers,
Should be enough; the rest goe to the children:
Wherein the Prince shall shew humanitic,
And bountie, not to force them by their want
(Which in their parents trespasse they deseru'd)
To take ill courses.

Act III (353—363)

Ako usporedimo taj dio tragedije s onim koji mu neposredno prethodi, odmah dolazimo do zaključka da se oni razlikuju. Dok je prvi dio više retorički, s velikim brojem usklika i jednim opkoračenjem, drugi ima pet opkoračenja koja, skupa s vokabularom iz pravničke terminologije, doprinose isticanju onih kategorija koje se odnose na imanje i njegovu podjelu (state, citation, half, fourth part, want, itd.). Osim toga, jukstapozicijom određenih riječi, kao npr. confiscation-state, body-citation, goods-treasure i, kad se radi o kralju, humanity-bounty Jonson još jače ističe materijalnu stranu rasprave nakon smrti Siliusa.

Iako će možda izgledati nemoguće spojiti likove Siliusa i Sejanusa i u obojici prepoznati neke oznake Essexsa, ipak ćemo pokušati pokazati da i jedan i drugi lik imaju karakteristike koje se mogu usporediti s njegovim padom. Tomu ide u prilog i činjenica da je zbog tragedije *Sejanus* Jonson morao odgovarati »zbog veleizdaje«. Ne vidimo razloge zbog kojih je Jonson mogao biti pozvan na odgovornost ako to nije bilo zbog usporedbe koju su gledaoci mogli uočiti s padom Essexsa. Ali znajući da je bio smaknut s dozvolom same kraljice i njenih vijećnika, odnosno da je njegova egzekucija bila odobrena od najviših vlasti, nemoguće je Essexov pad usporediti samo s padom Sejanusa, jer onda zacijelo ne bi bilo razloga da Jonson pozivaju pred sud. Kao zagovornik aristokracije i njezine plemenitosti, on je morao suosjećati sa smaknutim ljubimcem vremena i suvremenikom i sigurno je da ga je prikazao u liku Siliusa. Također je vjerojatno da je Jonson bio upoznat i s cjelokupnom pozadinom i

snagama koje su pridonijele da se Essex ukloni. Ali postoji i drugi aspekt koji je Jonson htio istaknuti i koji je trebao pokazati da je *Sejanus* tragedija koja zaista tretira problem pada onoga koji se možda previše uzdigao. Tek nakon pogibije Siliusa možemo lik Sejanusa usporediti s Essexom. I u tretmanu tog aspekta Jonson je vjerojatno pokazao svoje iskreno srednjovjekovno uvjerenje koje se često moglo osjetiti u dramskim koncepcijama još u doba Henryja VIII.²¹ To je iznenadni prijelaz od uspjeha i prosperiteta u neprijateljstvo. Međutim, takva vrst tragičnog osjećaja u mnogome je jača kod Jonsonove tragedije *Sejanus*. Snaga tragedije odnosno njezina junaka, Sejanusa, postaje mnogo veća zbog drskosti koja prethodi padu i koja ga u krajnjoj liniji i izaziva.

Silius nije bio jedini lik koji je živio u nesigurnosti i koji je prvenstveno propao zbog svog imanja. Taj se motiv provlači kroz čitavu tragediju i o njemu govore i ostali likovi. U duhu je cjelokupne tragedije kada Latiaris uzvikuje

O *love*.

What will become of vs, or the times,

When, to be high, or noble, are made crimes?

When land, and treasure are most dangerous faults?

Act IV (127—130)

U pismu pak rimskom senatu, u kojem zahtijeva svrgnuće Sejanusa, car daje otvorene ruke senatorima da učine od Sejanusove imovine onako kako smatraju najbolje.

If, Conscript Fathers, to your more searching wisdoms,
there shall appear farther cause (or of farder
proceeding, either to seizure of lands, goods, or more - - -)
it is not our power that shall limit your authority,
or your favour, that must corrupt your iustice: either
were dishonourable, and boh vncharitable to our selfe.

Act V (631—636)

Jonson je ovdje, dajući izvrstan prikaz Tiberuisova cinizma, zapravo oštrom satirom prikazao kakvim su se sve sredstvima služili, odnosno u kakvo se ruho mogla zaodjenuti namjera kad su se trebala oduzeti dobra koja nekomu pripadaju. U ovom slučaju to se čini radi »viših« ciljeva kao što su »pravda«, »čast« i »dobrota«. Kao tragedija koju je pisao prvenstveno satiričar, *Sejanus* odražava poroke i zla društva mnogo intenzivnije nego njegove patnje.²² U tragediji dolazi do punog izražaja Jonsonova umjetnička snaga u oblikovanju prezira prema

²¹ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, »Introduction to 'Sejanus His Fall'«, vol. II, Oxford at the Clarendon Press 1966, str. 24. Ovdje se spominju priče izdane pod zajedničkim naslovom *A Mirror for Magistrates*. Knjiga je tiskana 1559.

²² Herford & Simpson, *ibid.*, str. 27.

nosiocima loših karakternih osobina. To je možda i najvažniji razlog što ćemo u njegovu djelu teško osjetiti sažaljenje prema onima koji su propali.

Lik Sejanusa je dakle neostvarena vizija Essex, čovjeka koji bi se bio ponašao kao Sejanus da je uspio u svojim namjerama. Sejanus je pao, ali čovjek koji dolazi na njegovo mjesto ne obećava ništa bolju budućnost. Macro će uskoro preuzeti Sejanusov položaj, ali Macro je u tragediji lišen svakih plemenitih karakternih osobina. Dapače, on otvoreno kaže

... his fall
 May be our rise. It is no vncouth thing
 To see fresh buildings from old ruines spring.

Act III (747—749)

Jonson je i ovdje izrazio ono što se već događalo i što će se još događati u Engleskoj. Komentatori su dobro primijetili da se ovaj monolog Macra može usporediti sa situacijom propalih samostana i imanja koji su im pripadali. Henry VIII je darivao svojim pristašama oduzeta crkvena zemljišta, kao i ona koja je uspio on i njegovi nasljednici oduzeti od nekih zemljoposjednika.²³ Na koji je način Jonson prikazao ovu situaciju, vidjet ćemo u njegovoj tragediji *Catiline*. Međutim, sama tragedija *Sejanus* pokazuje koliko je Jonson bio svjestan snaga koje su stajale iza Sejanusa ili koje bi stajale iza njega da je postao vladar. Iako je on s nostalgijom gledao na propadanje staroga društva, ipak je znao da su se promjene dogodile upravo kao posljedica događaja koji su prouzrokovali da se vlasništvo nad zemljom promijenilo i da je ono sve češće počelo prelaziti u ruke građanstva. Proces koji se počeo odvijati za vladavine Henryja VIII, mnogo se jače razvijao za vrijeme vladavine njegova sina Edwarda VI, ali je dosegao vrhunac u zadnjim godinama vladavine Elizabete, a osobito u prvoj polovici 17. stoljeća. Upravo su te pojave oko manipulacije, dodjeljivanja i trgovine sa zemljištem bile jedan od osnovnih razloga koji je, prema nekim historičarima, i doveo do revolucije 1649. godine.²⁴ James I je također dolazio do potrebnih financijskih sredstava prodajom krunskih zemljišta, koja su bila oduzeta prvenstveno crkvama i plemstvu koje nije pristajalo uz protestantizam. Arruntius, lik u tragediji *Sejanus*, kojega kritičari smatraju eksponentom Jonsona kritičara²⁵

²³ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, »Commentary on 'Sejanus His Fall'«, op. cit., str. 619.

²⁴ S. B. Liljegren, »The Fall of the Monasteries and the social changes in England leading up to great revolution«, *Acta Universitas Lungsensis*, nova Series, Lunds Universitets Arsskrift, XIX, 1923, Lund 1923—24, str. 1—150.

²⁵ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, »Introduction to 'Sejanus His Fall'«, str. 13—14. Autor napominje kako je Jonsonu bio potreban zastupnik na pozornici s obzirom što se, iako nerado, morao odreći klasičnog kora, a elizabetinsku ludu je prezirno odbacio.

na pozornici, pri kraju tragedije govori o »novim« ljudima i razlozima zbog kojih oni svim silama nastoje uništiti staro plemstvo. Tom prilikom Jonson izražava prezir prema nevažnim stvarima u životu, a koje su istodobno toliko značajne za »nove« ljude. On osobito ističe nehaj prema materijalnim dobrima, koji smatra oznakom plemenita uma.

Arr. It is a note
Of vpstart greatnesse, to obserue, and watch
For these poor trifles, which the noble mind
Neglects, and scornes . . . Their brests
Are guilty, that we know obscure springs,
And base beginnings: thence the anger growes.

Act V (464—474)

IV

U slijedećoj tragediji, *Catilina*,²⁶ motiv revolta zbog gubljenja dobara mnogo je očitiji i snažniji. Treba napomenuti da nitko do danas nije uočio taj aspekt kao glavnu snagu, kao pozadinu koja je motivirala cijelu tragediju. Već smo na početku ukazivali na sličnosti koje postoje između učesnika tzv. »barutne« zavjere i većine lica u tragediji. Ovdje ćemo pokušati pokazati kako je taj problem postavljen već na samom početku djela i kako je tretiran poslije.

Nakon pojave Syllinog duha Catilina shvaća da su on i njegovi sljedbenici bili predugo mirni i da su predugo podnosili nepravde svoje domovine koju svi ipak vole. Ali kako se domovina njihova iskvarila, izvitoperila i promijenila prema njima, oni smatraju da ne moraju više osjećati nikakvu odanost prema njoj.

I will, hereafter, call her step-dame, euer.
If shee can loose her nature, I can loose
My pietie;

Act I (91—93)

Ovaj monolog možemo okarakterizirati kao zadnji vapaj, kao odluku da se borbom vrate prvobitna prava kojih su stjecajem raznih okolnosti Catilina i njegovi istomišljenici bili lišeni, kao što su bili lišeni i učesnici »barutne« urote. Između ostalog Catilina ističe i svoju i njihovu degradaciju kako gubitkom vlasti tako i izgubljenim društvenim položajem, a posebno zbog dugova u koje su zapali i koje neprestano osjećaju kao prokletstvo koje ugrožava njihovu egzistenciju. No ipak najgore je od svega pomanjkanje bilo kakve nade da će se poboljšati njihov položaj (I, str. 439). Catilina izražava bojazan da je opasno za državu kad se vlast koncentrira u rukama malog broja ljudi koji »by turnes, euioy her, and defile her!«. Kad se to dogodi, novac ide u njihove blagajne, a ne u korist države. Naprotiv,

²⁶ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, »Catiline«, vol. V, Oxford at the Clarendon Press 1965. Svi su citati iz ovog izdanja.

uz neke iznimke, Catilina i njegovi prijatelji ubrajaju se u obični puk.²⁷ Oni nemaju nikakvih većih položaja, nikakvih časti, jer su svi propali pobjedom njihovih protivnika (I, str. 446). Nešto poslije Catilina se vraća ponovno na bogatstvo i uživanje koje im ono pruža.

Cat. It doth strike my soule, . . .
 To see them swell with treasure; which they powre
 Out i' their riots, eating, drinking, building, . . .
 . . . whilst we
 Haue not to giue our bodies necessaries.

Act I (374—381)

Catilina ipak pokazuje najveći zanos kad govori o vrstama bogatih i vrijednih stvari koje njegovi protivnici gomilaju na svojim imanjima i u svojim kućama. Otkada je Pompej otišao u Aziju, oni su pronašli nove luksuzne predmete, koje kupuju dajući za njih čitave provincije (I, str. 447). I ovdje možemo naći komparaciju između svijeta *Catiline* i Jonsonova realnog svijeta. Naglo gomilanje bogatstva i porast luksuza možemo pratiti u Engleskoj osobito nakon otkrića novih svjetova i razvitka trgovine s Indijom i Kinom. Nasladu s kojom Catilina govori o bogatim i usto lijepim stvarima možemo usporediti s izjavama Sir Epicure Mammona iz komedije *The Alchemist*, ili pak s jutarnjom himnom zlatu i obraćanjem Volponea Celiji u komediji *Volpone*. Postoji ipak razlika u kazivanju između Mammona i Volponea s jedne te Catiline s druge strane. I Volpone i Sir Epicure Mammon govore strastveno i s velikim uživanjem o svemu onome što im može priuštiti bogatstvo koje ili posjeduju ili će, kako se nadaju, posjedovati. Jonson je u Catilinini lik uspio unijeti prilično jak prizvuk zavisti, što samo ide u prilog tezi o motivima Catilinine zavjere. U nastavku izlaganja Catilina izražava nadu da će dobiti uza se i ostale nezadovoljnike, »who, when the time comes, shall declare themselues, / Strong, for our party:« (I, 451—452). Dugovi su, ponovno kaže Catilina, nešto najgore što može progoniti njega i njegove sljedbenike, i nakon očekivane pobjede

First, all our debts are paid; dangers of law,
 Actions, decrees, iudgements against vs quitted;
 The rich men, as in Sylla's times, proscribed,
 And publication made of all their goods;

Act I (454—457)

²⁷ Jedan od rijetkih katolika koji su uspjeli opstati pa čak i imati visoke položaje bio je Earl of Northampton. On je ipak nekoliko puta morao prelaziti iz jedne vjere na drugu, već prema tome kako su prilike zahtijevale.

Početak drugog čina započinje s još jednom kritikom a predmet kritike je sada Cicero, »the new fellow«,²⁸ kako ga naziva Cethegus. Taj skorojević predstavlja opasnost za sve njih,

... a meere vpstart,
That has no pedigree, no house, no coate,
No ensignes of a family? ... (119—121)
A mushroome? one of yesterday? (136)

Smatra se da je Jonson htio u liku Cicera prikazati Cecila koji je bio svemoćan u doba »barutne« urote. Izgleda da je javno mnijenje imalo upravo takvo mišljenje o Cecilu, koji se 1605. godine mogao po moći skoro nazvati kraljem.²⁹ Cecil je, naime, bio relativno niskog društvenog porijekla, za kratko vrijeme stekao je mnoge časti i postavljen na visoki položaj, te primio mnoga odlikovanja. Neprijateljstvo prema njemu izraženo je u mnogim suvremenim dramskim djelima.³⁰ No teško je vjerovati da je Jonson imao na umu isključivo njega, a ako ga je i imao, to je vjerojatno bilo zato što je Cecil izvršno odgovarao shemi dramskih likova djela što ga je namjeravao napisati. Mnogo je vjerojatnije da je u liku »skorojevića Cicera« Jonson htio prikazati i ostale skorojeviće, kojih je u Engleskoj na kraju 16. i na početku 17. stoljeća bilo dosta.

Prvim činom Jonson donekle uspijeva uvjeriti gledaoce ili čitaoce da su Catilina i njegovi istomišljenici lišeni izvjesnih prava koja bi im trebala pripasti. Zapravo autorova kritika je jača prema onima koji su nagomilali bogatstvo u svojim rukama nego prema onima koji bi htjeli do njega doći. Teško je utvrditi u kojoj je mjeri Jonsonova kritika bila namjerna, svjesna, a koliko rezultat objektivnog nepristranog gledanja na probleme društva i vremena pred kojima nije kao oštar promatrač mogao ostati ravnodušan. Tako je Jonson podjednako napadao i jednu i drugu stranu. Činjenica je ipak da u prvom činu teško možemo osuditi pripadnike buduće urote, dok istodobno ne možemo podijeliti ni svoje simpatije prema onima koji će se budući urotnici boriti. Tek u drugom činu zahtjevi urotnika postaju preveliki, gotovo nemogući. Kao da je uvidio da sve ono što traže nije previše ako njihov položaj usporedimo s drugom stranom, Jonson ih ovdje prikazuje na način koji ih karakterizira kao rušioce svakog reda i javnog morala. Ako su bili i zadobili i najmanje naklonosti gledalaca na početku drame, oni sad sve gube i autorova se kritika sve jače osjeća. Međutim, usporedba između Cicera i Cecila nameće

²⁸ Herford & Simpson, *Ben Jonson*, »Commentary on 'Catiline',« vol. X, Oxford at the Clarendon Press 1967, str. 130. Autor komentira: a *new fellow*, the Latin *novus homo*, literally the first man in a family to obtain curule office at Rome; hence, as here, »upstart«.

²⁹ B. N. De Luna, *op. cit.*, str. 116.

³⁰ Jednu od najoštrijih satira o Cecilu daje John Day u komediji *The Isle of Gulls*, izvedenoj 1606. godine.

I. MARDEŠIĆ

se s mnogo više vjerojatnosti nego u prvom činu. Postojalo je uvjerenje kod jednog dijela publike, pa i kod nekih dramskih pisaca, da je Cecil sam izmislio cijelu priču o zavjeri, ili da je zavjeru sam namjestio kako bi se mogao osloboditi nepoćudnih koji su mu smetali u provođenju njegove politike. Svakako je Cecil na taj način htio i sebe učiniti popularnijim i utjecajnijim na dvoru kralja Jamesa I. Sličnosti su prevelike da bismo ih mogli zanemariti. Tako Cicero, govoreći o svom položaju u vlasti, kaže:

I know, beside, some turbulent practises
Alreadie on foot, and rumors of moe dangers . . .
Cra. Or you will make them, it there be none.

Act III (51—54)

A malo dalje, Crassus nastavlja

Treasons, and guiltie men are made in states
Too oft, to dignifie the magistrates.

Act III (102—103)

Kao što je Cicero izazivao opće nepovjerenje kod svih pripadnika Catiline, osobito kod »burgesse sonne of Arpinum« (IV, str. 513), tako je i Jonson morao osjećati isto prema Cecilu, čovjeku koji se uzdigao gotovo iz ničega i kao takav predstavljao opasnost za tradicionalni poredak i mir. Cicero, dakle, predstavlja »new men«, koji ne biraju sredstva u svojoj borbi da bi se domogli materijalnih probitaka. »Iako nominalno junak djela, prema njemu osjećamo još manje sklonosti nego prema Catilini. Novi čovjek odgovara govorništvu, ali u najboljem slučaju ono mu nije dobar saveznik protiv Catilinina podrijetla.«³¹ Iako se ne bismo trebali pitati koji je od ove dvojice bolji, ipak nam se čini da se Jonson ni ovom prilikom nije mogao oteti uvjerenju o vrijednosti tradicionalnog poretka i plemenitim vrednotama koje taj poredak karakteriziraju. A osjeća se mjestimično da ni sam Jonson nije mogao potpuno vjerovati u Cicera.

Peti čin donosi razotkrivanje urotnika i njihovo kažnjavanje. Petreius ih svrstava u dvije grupe. U prvu grupu ubraja bogate koji su s vremenom osiromašili

These men (they say) are valiant; yet, I thinke 'hem
Not worth your pause:

Act V (27—28)

A drugu kategoriju sačinjavaju lica »bez tradicije«, lica koja teže bogatstvu drugih.

³¹ John J. Enck, *Jonson and the Comic Truth*, The University of Wisconsin Press 1966, str. 187.

The second sort are those (city-beasts,
Rather then citizens) who whilst they reach
After our fortunes, haue let flie their owne;

Act V (32—34)

Svršetak djela u mnogome podsjeća na svršetak prve Jonsonove tragedije. Ovdje je pak usporedba između sudbine likova u drami i učesnika urote sasvim očita. Poznata je bila sudbina onih koji su ili sudjelovali u uroti ili su bili i najmanje s njom povezani. Većina njih nije bila smaknuta kao što bi se moglo očekivati od sudionika zavjere protiv kralja, već je bila puštena svojim kućama, ali tek pošto su morali platiti strahovito velike novčane kazne. Neki su bili prisiljeni prodati čak svoje kuće i imanja kako bi mogli udovoljiti zahtjevima suda.³² A mnogi i nisu bili tako bogati, kao što dosta njih nije ni pripadalo katoličkoj crkvi, što samo potvrđuje pretpostavku da »Gunpowder Plot« nije bio prvenstveno religiozno inspiriran. Kažnjavanje učesnika Catilinine urote gotovo se doslovce može usporediti s kažnjavanjem učesnika »barutne« urote. Cicero opet ima glavnu riječ i prva mu je misao da im oduzme njihova imanja. Obraćajući se senatorima on kaže

No, graue Fathers,
I iudge 'hem, first, to haue their states confiscate,
Then, that their persons remaine prisoners
I' the free townes, farre off from Rome, and seuer'd:

Act V (490—493)

Jasno je da se ne može očekivati da svi detalji budu identični s događajima koje je tragedija trebala prikazati. Jonson je bio, i morao je biti, vrlo oprezan kod prikaza svakoga događaja, pa tako i ovoga, a tim više što je već imao neugodnih iskustava zbog nekih prijašnjih djela, kao što su bili *Sejanus* i *Eastward Ho!* Jonson se pri tome služio jednom metodom kojom je barem donekle mogao prikriti osnovnu namjeru. On je oko centralnog događaja vrlo suptilno znao ispreplesti još nekoliko sporednih kojima je nastojao odvratiti pozornost od osnovne teme kako bi mogao uvijek naći opravdanje u slučaju eventualnih optužbi. On se služio istom tehnikom i onda kada je napadao neke protivnike i neprijatelje — bilo zbog osobnih neslaganja ili neslaganja zbog književno-teoretskih i drugih razloga. Naročito ovo posljednje dobro je izrazio George Wither u nekim svojim

³² Hugh Ross Williamson. *op. cit.*, str. 61. Autor navodi i visinu globe koju je morao platiti svaki sudionik. Robert Catesby je platio 4.000 maraka, Francis Tresham 3.000, a Monteagle 8.000 maraka. Catesby je morao prodati svoje imanje u Chastletonu, koje je nedugo prije toga bio naslijedio.

pjesmama.³³ Zato se možemo složiti s kritičarima koji uspoređuju lik Sulle iz tragedije *Sejanus* s Essexom, dok Catilinu smatraju prikladnom analogijom za Catesbya, jednog od glavnih učesnika »barutne« urote, iako u svim pojedinostima ne možemo izjednačiti likove iz stvarnog života s likovima Jonsonovih tragedija. Osim toga *Catiline* sadrži elemente koji odgovaraju događajima »barutne« urote, a za koje se ne može reći da ih je Jonson našao u literaturi o Catilininoj uroti, ili da bi se mogli odnositi na nju.

Iz Jonsonovih tragedija, kao i iz djela nekih njegovih suvremenika koji tretiraju istu ili sličnu tematiku (Chapman, npr. u tragedijama *Bussy D'Ambois*), proizlazi njegovo saznanje o propadanju drevne aristokracije, koja je po njegovu mišljenju u jednoj fazi predstavljala izvor humanosti i bila pokrovitelj umjetnosti i opće ljudskih principa. Ta se spoznaja odnosi i na moralno propadanje, koje se često dovodilo u vezu s utjecajem Machiavellija, pisca koji je robovanja Talijana vidio u neplemenitosti vladajuće klase. Istomu se utjecaju može pripisati i Jonsonovo uvjerenje da je korijen političke izopačenosti društveno propadanje.³⁴ *Sejanus* je ovdje osobito relevantan. Iako je to djelo prividno moglo izgledati da slika pad rimskog carstva, ipak ono ima mnogo šire značenje. Izopačena sila uništava ili kvari svakoga tko dolazi s njom u dodir.³⁵ U slučaju *Sejanusa* taj je utjecaj uzajaman. A sila koju Jonson ističe, bilo eksplicitno ili implicitno, stječe se bogatstvom, pa u krajnjoj konsekvenci bogatstvo izopačuje onoga koji ga je stekao. Do istog zaključka dolazimo i kada čitamo Jonsonovu drugu tragediju *Catiline*. Kolikogod osjećamo da Jonson osuđuje Catilinu, ne osjeća se nikakva autorova naklonost ni prema njegovim protivnicima. Točno je da poraz Catiline spašava Rim od podjarmljivanja i pljačke, ali taj spas ne pobuđuje nikakvo veselje ili osjećaj olakšanja, na što ukazuje radnja, a posebno jezik koji to vrlo sugestivno izražava. Oni koji osuđuju Catilinu ne obećavaju ništa bolje, jer ih potiču isti motivi koji su potaknuli i Catilinu i njegove sljedbenike. Osnovni razlog njihova revolta je u tome što se žele

³³ George Wither, *Britain's Remembraucher*, Manchester 1880, str. 410—411:

If they be such who meerely out of spight,
Or envy, to disparage me, delight;
(As doe some Poetasters) they forbear
To speake downeright (because they doe nott dare)
And utter *Parables*. They, knavishly,
Their falshoods to some Truths, doe closely ty,
To get beleefe. Things proper vnto me,
They mix with attributes that cannot be
To me apply'd, that so they may evade,
When question of their purposes is made.

³⁴ Robert Ornstein, *op. cit.*, str. 30.

³⁵ Barbara N. Lindsay: »*The Structure of Tragedy in Sejanus*«, *English Studies*, ed. by R. W. Zandvoort, Amsterdam, Anglo-American Supplement, 1969, str. XLIV—L.

domoći vlasti koja bi im omogućila posjedovanje vrtova, vila, novaca i provincija. Sudionici Catilinine urote kažu u dijalozima kako i najudaljenije kolonije donose prihode. Oni nisu žrtve poticaja koji pojačavaju melankoliju junaka iz djela Christophera Marlowea na taj način što neprekidno spominju imena udaljenih krajeva, i koji su žrtva više romantičkih težnji nego konkretnih pobuda.³⁶ Jonson izražava u osnovi amoralnost političkog sukoba koji nastaje zbog materijalnih pobuda. Uspjeh ne pripada poštenima, jer takvih u ovakvim sukobima i nema ili su vrlo rijetki. Pobjeda pripada vještima i jakim, dok slabiji propadaju. Ipak, Jonson želi reći da je ta pobjeda samo privremena, jer on ničim ne daje naslutiti opravdanost i sigurnost pobjednika, tj. Tiberiusa u *Sejanusu* i Caesara u *Catilini*.

Kao i u drugim svojim djelima, Jonson je problem stjecanja i materijalnog probitka postavio kao centralni i osnovni motiv sukoba. Kako se u tragedijama *Sejanus* i *Catiline* prikazuju najviši državni krugovi, to se i konflikti tiču same države i vladaoca, odnosno najviših institucija. Tragedije kojima je sadržaj klasična povijest, Jonsonu su izvrsno poslužile da izrazi svoju misao koju inače ne bi bio smio istaći drugačije, a ta je da su mnogi sukobi u Engleskoj njegova vremena imali pozadinu materijalne naravi.

³⁶ John J. Enck, *op. cit.*, str. 177.

I. MARDEŠIĆ

Ivo Mardešić: BEN JONSON'S TRAGEDIES

Summary

Jonson's tragedies are the reflections of some important events in England (Essex's uprising and the Gunpowder Plot). Their motives are analysed in this article, especially those having an economic background. The opinions that both events had mainly economic grounds are accepted by the author and he compares them with the plots of Jonson's tragedies *Sejanus* and *Catiline*. After the analysis of the plays, especially characters, and their comparison with the participants of Essex's uprising and the Gunpowder Plot, the author comes to the conclusion that Jonson was inspired by the two happenings and gave the economic motives the central position and importance in the tragedies. As most other plays by Jonson his tragedies also show his strong criticism of the acquisition of riches and its various consequences.